

Małgorzata Abassy, KULTURA WOBEC POSTĘPU I MODERNIZACJI. ROSJA I IRAN W PERSPEKTYWIE PORÓWNAWCZEJ, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013, ss. 592.

Studia nad kulturą i tożsamością narodową Irańczyków, a także literaturą, językami oraz historią Persji mają w Polsce długą tradycję¹. Podobnie jest w wypadku badań rosjoznawczych, szczegółowo analizujących kulturę duchową Rosji i innych narodów słowiańskich w różnych aspektach, także w perspektywie porównawczej². Jednakże temat: Rosja *versus* Iran, nie spotkał się dotychczas z zainteresowaniem naukowców, których jak dotąd, co oczywiste, bardziej interesowały relacje Rosji (a także Iranu) ze światem Zachodu, ewentualnie z ich krajami sąsiednimi. Stąd też nikt dotąd nie podjął próby przeprowadzenia porównawczej analizy kulturowej tych tak z pozoru odmiennych cywilizacyjnie państw. Małgorzata Abassy,

¹ Badania naukowe Anny Krasnowolskiej oraz Marii Składankowej.

² Np. prace Ludwika Bazylowa, Lucjana Suchanka, Lidii Liburskiej, Andrzeja Walickiego i wielu innych.

z wykształcenia rusycystka i iranistka, od wielu lat z powodzeniem zajmuje się tą tematyką. Jej publikacje mają charakter interdyscyplinarny, bazują na metodologii przyjętej w naukach filologicznych (krytyczna analiza tekstu), a także historycznych oraz socjologicznych, przez co są wysoce cenione zarówno przez rosojznawców jak i orientalistów. Z dużym uznaniem specjalistów spotkały się jej poprzednie monografie: *Inteligencja a kultura. O problemach samoidentyfikacji dziewiętnastowiecznej inteligencji rosyjskiej* (Kraków 2008) oraz *Irańska inteligencja w XIX wieku i Rewolucja Konstytucyjna (1905-1911)* (Kraków 2010), obydwie wnikliwie analizujące fenomen rosyjskiej i irańskiej inteligencji, ich genezę, specyfikę – stosunek do Zachodu oraz religii – a także rolę, jaką odegrały elity intelektualne w procesie modernizacji Rosji i Iranu.

Monografia pt. „*Kultura wobec postępu i modernizacji. Rosja i Iran w perspektywie porównawczej*” stanowi podsumowanie wcześniejszych prac, a ponadto dzięki uwzględniającej odrębne społeczno-historyczne uwarunkowania oraz tradycje religijne konfrontacji obydwu modeli kulturowych, dostarcza niezwykle cennych wniosków o charakterze uniwersalnym. Zastosowane ujęcie badawcze pozwala bowiem dotrzeć do źródeł problemów, z którymi zmagają się cywilizacje o wielowiekowych tradycjach, a ich uświadomienie z pewnością mogłoby ułatwić dialog Wschodu z Zachodem. Książka Abassy jest zatem pracą pionierską, o niebagatelnym znaczeniu dla zrozumienia procesów zachodzących we współczesnym świecie. Teza, którą Autorka stawia, a następnie z powodzeniem udowadnia, brzmi: „Modele kultury rosyjskiej i irańskiej wykazują podobieństwa typologiczne; reakcja obydwu kultur na zderzenie z modernizacją jest determinowana przez wewnętrzne mechanizmy rozwoju i ochrony tożsamości kulturowej w dużo większym stopniu niż przez czynniki zewnętrzne” (s. 22). Nowatorstwo tej pracy polega na krytycznym, bo uwzględniającym odmienność warunków historyczno-kulturowych, zastosowaniu metod badawczych nad modelami kultury rosyjskiej i irańskiej.

Książka posiada logiczną i przemyślaną strukturę. Rozpoczyna ją rozdział mający charakter wprowadzenia do tematu, w którym zakreślono ramy przedmiotu badań, zdefiniowano etymologię i semantykę takich pojęć jak: *postęp* i *modernizacja* oraz przedstawiono możliwe ujęcia metodologiczne. Autorka wskazuje tu pięć najistotniejszych zadań badawczych, dotyczących zarówno kultury rosyjskiej, jak i irańskiej (s. 13), a są to:

1. Skonstruowanie dynamicznego modelu kultury, poczynając od ustalenia jej stanu wyjściowego w momencie zderzenia z Zachodem, poprzez dążenie do samookreślenia, częściową dezintegrację aż do momentu zamknięcia się w reakcji na obce wpływy. W przypadku Rosji jest to okres obejmujący lata 1800-1917, zakończony rewolucją październikową, zaś w odniesieniu do Iranu 1850-1979, zakończony rewolucją islamską. Główne fazy cyklu reakcji obu kultur na wyzwania zewnętrzne zostały opracowane według modelu zaprezentowanego przez A. J. Toynbee w *Studium historii* (skrót D. C. Somervell, przekł. J. Marzęcki, Warszawa 2000).

2. Wyróżnienie poszczególnych epok w rozwoju kultury obydwu krajów na podstawie znaczących wydarzeń historycznych oraz przez wyróżnienie *determinanty kulturowej*.

3. Wskazanie jednostek i elit kulturotwórczych (w Iranie głównie szyiccy duchowni) z uwzględnieniem ich najważniejszych tekstów.

4. Zbadanie sfery znaków i symboli, których manifestacją są konkretne słowa, oraz ich semantyka, zwłaszcza w odniesieniu do takich kwestii jak: *modernizacja, postęp, oświecenie, wolność, prawo, władza, państwo, naród, lud*.

5. Wskazanie na kwestie sporne znajdujące wyraz w dyskusjach z ideowymi oponentami, w celu precyzyjnego określenia granic w kulturze traktowanej jako semiosfera.

W części I (*Metodologia badań. Tezy i ustalenia wstępne*) Autorka najpierw definiuje mechanizmy rozwoju kultury w świecie łożtanowskiej koncepcji semiosfery a także charakteryzuje grupy kulturotwórcze, a następnie przechodzi do zaprezentowania postaw rosyjskich i irańskich reformatorów języka wobec wyzwań swoich czasów. Niezwykle ciekawe dla filologów, a także kulturoznawców, są tu refleksje Autorki nad znaczeniami słów używanych przez grupy kulturotwórcze, refleksje na temat istoty języka i jego miejsca w systemie kultury, a także konstatacja, iż zetknięcie się kultur rosyjskiej i irańskiej z kulturą zachodnią zainicjowało zmiany w sferze wyobrażeń na temat rzeczywistości. Część II i III są poświęcone odpowiednio problemowi modernizacji w Rosji (II) i Iranie (III). Znajdziemy tu rozważania na temat władzy państwowej, wspólnotowości i indywidualizmu we wzajemnej konfiguracji. Abassy wychodzi od założenia, że „obydwie kultury w momencie zderzenia z Zachodem i zapoczątkowania procesów modernizacji reprezentowały typ wspólnotowy, identyfikowany poprzez konkretne słowa i towarzyszące im symbole wraz z ich treścią”. Stawia ciekawe pytania, dotyczące symboli identyfikacji grupowej społeczeństwa przed-nowoczesnego (*Modernizacyjny projekt państwa Piotra Wielkiego na tle wcześniejszych wzorców władcy i władzy w cz. II oraz Przedislamskie oraz islamskie wzorce władcy i władzy w cz. III*), a także okoliczności i przyczyn zmian wizerunku cara i szacha. Zaobserwowane rozbieżności między Rosją i Iranem skłaniają Abassy do poszukiwania odpowiedzi na pytanie nie tyle o przyczyny, ile o skutki identyfikacji władzy z osobą świętą.

Głównym tematem rozdziału pierwszego w części II (*Dekabryzm. Nowa wizja relacji jednostka-władza w świetle semantyki słów: wolność, postęp, obywatel, oświecenie, służba, ojczyzna*) oraz rozdziału pierwszego w części trzeciej (*Początki myśli liberalnej. Semantyka słów: prawo, wolność, humanizm, naród w pismach Mirzy Malkom-chana, Mirzy Jusufa Mostaszara Tabriziego i kontynuatorów*) jest charakterystyka prekursorów idei indywidualizmu w Iranie i w Rosji. Podstawowym przedmiotem semantycznych analiz są tu kluczowe słowa: *humanizm, człowiek/ludzkość, wolność, prawo, postęp, przemoc, despotyzm, zacofanie*. Niezwykle

ciekawe są obserwacje Autorki na temat koncepcji modeli rzeczywistości, oparte na elementach, które ona sama zidentyfikowała jako symbole tożsamości grupowej na poziomie wspólnoty. Przybliżyła ona postaci najbardziej reprezentatywnych dla swoich kultur myślicieli, Aleksego Chomiakowa oraz Szejcha Szahid Fazlallah Nuriego, którzy dokonali ich opisu.

Ostatnia, czwarta część pracy stanowi ciekawe podsumowanie tematu w perspektywie porównawczej. Charakteryzuje ona paradygmat kultury rosyjskiej i irańskiej w momencie jej zetknięcia z modernizacją. Autorka skupia się na warstwie idei i związanej z nimi symboliki. Warto podkreślić, iż określenie ewolucji paradygmatu jest cenną przesłanką do stworzenia modeli badanych kultur i postawienia hipotez, na temat dalszych kierunków jego rozwoju.

Małgorzata Abassy, będąc z wykształcenia filologiem, dysponuje odpowiednim warsztatem metodologicznym (krytyczna analiza tekstów), nieodzownym w prowadzeniu badań kulturoznawczych. Głównym jej atutem jest znajomość języków rosyjskiego i perskiego, literatur obu narodów a także uwarunkowań historyczno-społecznych. W swej pracy wykorzystała obszerną literaturę, w tym: 40 słowników i encyklopedii (w języku angielskim, perskim, polskim oraz rosyjskim), teksty źródłowe (w tym 56 perskich, w tym trudnodostępnych) oraz liczne opracowania i monografie. Warto podkreślić, że praca ta zawiera także streszczenie w języku angielskim i rosyjskim, co z pewnością poszerzy krąg jej odbiorców.

Publikacja „Kultura wobec postępu i modernizacji. Rosja i Iran w perspektywie porównawczej” jest niezwykle wartościową pracą filologiczno-kulturoznawczą, tak pod względem poznawczym jak i intelektualnym. Stanowi ona cenne źródło dla wszystkich zainteresowanych kulturą Rosji i Iranu, a także dla tych, którzy badają pozornie obce sobie modele kultur.

Kinga Paraskiewicz